

## Номінація способів зав'язування хустки у східноподільських говірках

Назви хустки стали предметом діалектологічних досліджень Ф.Бабія, Л. Анисимової, Г. Гримашевич у поліських діалектах, Т.Щербини у говірках середньонаддніпрянсько-степового суміжжя, у східноподільських говірках зафіксовано близько півтори сотні назв хусток (Березовська). Крім того, фіксацію назв хустки знаходимо у лексикографічних працях (див. джерела).

Відсутність спеціального вивчення номінації способів зав'язування хустки у східноподільських говірках визначає актуальність нашого дослідження.

У досліджуваних нами говірках процес зав'язування хустки позначається словосполученням, до складу якого входять лексеми на позначення дії *заўйязуватис'а*, *за'кутуватис'а*. Крім того, в досліджуваних говірках виявлено на позначення процесу зав'язування хустки лексеми *'виўйязатис'а*, *'викутатис'а*, які вказують на старанність виконавця дії: *та'ка ўже 'д'іўка / йак 'виўйажуц':а 'хустко'ўу / шо ї ну* (Юрк.).

Окрему мікрогрупу утворюють номени на позначення способів зав'язування хустки, сформовану на основі лексичної реалізації сем 'покрити голову хусткою, обмотавши кінці навколо шиї, зав'язавши їх ззаду', 'покрити голову хусткою, зав'язавши кінці під підборіддям', 'покрити голову хусткою, зав'язавши кінці ззаду', 'зав'язати хустку так, щоб менший кінець був зверху'. Спільними в реалізації названих сем є типові моделі творення:

- дієслово + прийменник (на, під, за): *заўйязатис'а за 'шию*, *заўйязатис'а на 'шию* 'покрити голову хусткою, обмотавши кінці навколо шиї, зав'язати їх ззаду', *заўйязатис'а п'ід 'бороду*, *заўйязатис'а п'ім 'шию*, *за'кутатис' п'ід мат'р'ошку* 'покрити

голову хусткою, зав'язавши кінці під підборіддям', *заўйа'затис'а під моло'дичку* 'покрита голову хусткою, зав'язати кінці на шиї ззаду';

- дієслово + іменник в орудному відмінку: *заўйа'затис'а холо'дочком* 'покрита голову хусткою, обмотавши кінці навколо шиї, зав'язати їх ззаду', *заўйа'затис'а ог'і'рочком* 'покрита голову хусткою, зав'язавши кінці під підборіддям', *заўйа'затис'а моло'дичкоюу* 'покрита голову хусткою, зав'язати кінці на шиї ззаду', *заўйа'затис'а бабочкоюу* 'покрита голову хусткою, закривши лоб, обмотати кінці навколо шиї і зав'язати їх ззаду';
- дієслово + іменник з прикметником в орудному відмінку: *заўйа'затис'а брих'ливим к'ін'цем*, *заўйа'затис'а дур'ним к'ін'ц'ом*, *заўйа'затис'а кур'ачим к'ін'ц'ом* (*курачим к'ін'ц'ом*), *заўйа'затис'а курачим фос'том*, *заўйа'затис'а мен'шим* (*мен'чим*) *к'ін'ц'ом* 'зав'язати хустку так, щоб менший ріжок був зверху, а більший знизу';
- дієслово + прислівник: *заўйа'затис'а по-моло'диц'кому* (*по-моло'диц'ки*, *по-моло'диц'к'і*) 'покрита голову хусткою, зав'язати кінці на шиї ззаду', *заўйа'затис'а по-бабс'кому* (*по-бабс'ки*) 'зав'язати хустку кінцями спереду, закривши лоб'. Очевидно, завершеність номінації досягається утворенням однослівної назви *замоло'дичитис'а* 'покрита голову хусткою, зав'язати кінці на шиї ззаду', відомої досліджуванним говіркам. За такою схемою утворилася лексема *закап'туритис'а* 'тс'.

Лексема *баб'ки* на позначення способу зав'язування хустки кінцями на потилиці є вторинним метафоричним перенесенням. Вузьколокальною у східноподільських говірках є лексема *пала'р'йя* 'спосіб зав'язування хустки кінцями спереду', 'спосіб зав'язування хустки кінцями ззаду'. Лексему у виразі *закру'титис'а під пала'р'йю* зафіксував О. Мельничук у південноподільських говірках. Слово *пала'р'йя* є запозиченням з

молдавської і румунської мов, де воно позначає «капелюх» (ЕСУМ, IV, 260). Таким чином, в основі номінацій *закан'туритис'а*, *пала'р'їя* лежить зовнішня подібність зав'язаної певним способом хустки до інших головних уборів.

Отже, значна частина номінацій способів зав'язування хустки у східноподільських говірках є словосполученнями з опорним компонентом – дієсловом, однослівні назви є вузьколокальними.

### Джерела

1. Березовська – Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках / Г. Г. Березовська. – Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. – 348 с.

2. Гримашевич – Гримашевич Г. І. Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок / Г. І. Гримашевич. – Житомир : Північноукраїнський діалектологічний центр Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2002. – 184 с.

3. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1982 – 2006. – Т. 1 – 5.

4. Мельничук – Мельничук О. С. Словник специфічної лексики говірки села Писарівка (Кодимський р-н, Одеська обл.) / О. С. Мельничук // Лексикографічний бюлетень. – Вип. 2. – К., 1952. – С. 67 – 98.

5. СУМ – Словник української мови : в 11-ти т. / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

### Література

1. Анисимова Л. Г. Поліські назви головних уборів, мотивовані способом носіння / Л. Г. Анисимова, О. М. Никончук // Проблеми української діалектології на сучасному етапі. – Житомир, 1990. – С. 206 – 207.

2. Бабий Ф. И. Бытовая лексика говоров среднего бассейна Горыни (названия одежды, обуви и головных уборов) : дисс.... канд. филол. наук : 10.02.02 / Бабий Федор Иосифович. – Ужгород, 1985. – 228 с.

3. Бабий Ф. И. Лексико-семантическая группа названий «женский платок» в украинских говорах / Ф. И. Бабий // Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу (Воронеж, 11 – 16 сентября 1974 г.) : тезисы докладов. – М., 1974. – С. 171 – 174.

4. Бабий Ф. Й. Назви головних уборів у говірках ровенського Полісся / Ф. Й. Бабий // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі. – Житомир, 1983. – С. 176 – 178.

5. Березовська Г. Г. Назва хустки в східноподільських говірках / Г. Г. Березовська // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. статей. – Запоріжжя, 2006. – № 2. – С. 10 – 14.

6. Войтів Г. Назви головних уборів у пам'ятках української мови (історія, семантика, функціонування) / Г. Войтів // Записки НТШ. – Т. ССXLVI. Праці філологічної секції. – Львів, 2003. – С. 272 – 299.

7. Гримашевич Г. І. Мотиви номінації хустки у середньополіських говірках / Г. І. Гримашевич // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. / відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – С. 207 – 213.

8. Матейко К. І. Головні убори українських селян до початку ХХ ст. / К. І. Матейко // Народна творчість та етнографія. – 1973. – № 3. – С. 47 – 54.

9. Щербина Т. В. Назви жіночих головних уборів у говірках середньонаддніпряньсько-степового порубіжжя / Т. В. Щербина // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. / відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси : Брама – Україна, 2006. – С. 207 – 213.